

## NEMZETI FÜGGETLENSÉGÜNK VÉDELMEZÉSE

### III. HENRIK ELLEN.

(Az 1890-ik évi hadtörténelmi pályázaton megdícsért pályamunka.)

HARMADIK ÉS BEFEJEZŐ KÖZLEMÉNY.

A német hadsereg visszavonulása felől krónikáink nyomán világos képet nyerhetünk. Az utat megjelölhetjük és a visszavonulás egyes jeleneteit is konstatálhatjuk. Erre vonatkozólag a Képes Krónika és Kézay kiegészítik egymást, és Reichenau Herimannus mintegy folytatását képezi Kézaynak. Kitűnik ugyanis belőlük, hogy Henrik a magyar fővárostól a Bakony és Vértes hegység közt rendes közlekedési vonalat képező móri horpadáson vonúlt Győr felé, s innen a Rábán és Rábczán át Hainburg alá.

Kézayból természetesen következik, hogy a németek tábora eleinte Székesfehérvár alatt volt, mert különben a megszállás elképzelhetetlen. A császár a fővárost elhagyván, az említett úton vonult vissza és Bodajk vidékén tábort ütött. A mai Bodajk község Székesfehérvártól 23 kilométernyire fekszik. Körül-belől annyi út ez, a mennyit rendes viszonyok közt nagyobb hadsereg egy nap alatt végezni szokott.

Krónikáink egyenesen a bodajki táborba vezetnek bennünket és élénk vonásokkal vázolják a helyzetet. A német hadsereg halálos szorultságban van, az embereket és lovakat éhhalál fenyegeti, a betegek száma nagy. Azon sötét jellemzés, melyet Benno életrajzában olvasunk, igazolja, hogy hazai krónikáink nem nagyítanak. Ehhez járult még, hogy a magyarok a tábor ellen *éjjeli támadást* intéztek, mit bizonyára azelőtt is gyakoroltak, csak hogy

nem oly mérvben, mint most, a visszavonulás alatt. Nyílzáport szórtak a táborba, mi ellen a németek úgy védekeztek, hogy gödröket ástak, s azokba feküdvé, pajzsaikkal takarták be magukat. De a veszteségek még így is nagyok. A magyarok az öröket elfogják vagy legyilkolják, sőt a *táborba is berontanak* s a sátrak közé hurkokat hányván, sokakat elragadoznak. Látjuk tehát, hogy az éjjeli támadás heves volt s ha súlyosabb veszteséggel nem járt is, de az éjjeli nyugalmat lehetetenné tette.<sup>1)</sup>

Krónikáink szerint Henrik e válságos helyzetben békét kért Endrétől, mibe ez bele is egyezett s a béke egyik föltétele szerint élelmet adott a német hadseregnek.<sup>2)</sup>

Ámde forrásainknak ezen békekötésről szóló része nem 1051-re, hanem jóval későbbi időre vonatkoztatható. A magyar király és német császár közt 1051-ben béke nem jött létre és Salamon eljegyzése Zsófiával sem ekkor történt. Salamon ekkor talán még nem is született meg. Az eljegyzés csak IV. Henrik korában, 1058-ban, a Morva-mezőn történt meg ünnepélyesen és ekkor szállithatta Endre a német urak bőséges megvendégelésére ama nagy mennyiségű élelmiszert, melyet a Képes Krónika részletesen felsorol. Krónikáink tehát a dolgot összezavarják az 1058-iki eseménnyel, valamint összezavarják az 1051-iki hadjáratot is az 1052-ikivel, minthogy szerintök (Kézay kivételével, ki Pozsony ostromáról nem emlékezik) Pozsony ostroma előbb történt és utána egy év múlva következett a nagy hadjárat. Már pedig a külföldi és e tekintetben hiteles források szerint a nagy hadjárat 1051-ben, Pozsony ostroma pedig 1052-ben volt.<sup>3)</sup>

A békekötést és élelemnyújtást tehát, mint csak hét évvel ezután történt eseményt, egyszerűen figyelmen kívül hagyva, kövessük tovább útjában a visszavonuló sereget, krónikáink nyomán.

«A császár — hogy Kézay szavait idézzük — táborát megindítván, legelsőben, bizonyos, hogy a Bársonyos-hegyen szálla

<sup>1)</sup> Lásd a Képes Krónika és Kézay idézett helyeit.

<sup>2)</sup> Marci Chronica. Toldy P. kiad. 51—52 l. és Kézay. 69. l.

<sup>3)</sup> Lásd Herim. Aug. Pertz VII. 129—131. Annales Alt. Pertz XX. 805—806. Helyesen adja az évszámokat az «Adnotationes Chronologicae in Codice Missali seculi XII. is. (M. Florianus III. 208. l.)

meg.» Megjegyzendő, hogy az előbbeni táborozás Kézay szerint is Bodajkon történt, tehát innen indult meg a császár és innen érkezett a Bársonyos-hegyre.<sup>1)</sup>

A visszavonulás útja itt bizonyára nem volt más, mint az a vonal, melyet Bodajktól Mór és Kis-Bér felé napjainkban a vasút és országút jelöl meg. Ez a *móri* horpadáson a legrövidebb út és ezen mentek a németek is, mivel ha innen jobbra vagy balra letérnek, akkor a Vértes és Bakony rengeteg erdőségei közé jutnak vala.

E vonal hossza Bodajktól Kis-Bérig 26 kilométer s az út iránya mindenütt éjszaknyugati. Kis-Bértől nyugatra nyolcz kilométernyi távolságban találjuk a mai Bársonyos községet, e fölött emelkedik az a magaslat, melyet Kézay Bársonyos-hegynek nevez és a melyen Henrik tábort ütött.

Egészen véve tehát a távolság Bodajktól a Bársonyos-hegyig 34 kilométer hosszú, mely utat a németek, Kézay hangsúlyozása szerint, *egy folytában*, egy nap alatt tettek meg. Ha már most tekintetbe vesszük, hogy a német hadsereg egy része gyalogságból állott, sőt a lovak pusztulása miatt a lovasság jó része is gyalog utazott s ha tekintetbe vesszük, hogy az egész sereg éhszükségben szenvedett: valóban föltűnőnek kell tartanunk, hogy Henrik ily viszonyok között oly nagy napi menetet végezett. Ez a körülmény magában véve is arra mutat, hogy itt nem rendes menettel, hanem valódi *futással* van dolgunk. Bizonyítja ezt a Képes Krónika is, így szólván: «A németek sátraikat, pajzsaikat és minden holmijokat elhajigálva, oly sebbel-lobbal sietének vissza Németországba, hogy még csak hátra sem tekintének. S ezen esetről a helyet, a honnan a németek ily rútul csúfot vallva, vértjeiket elhányva, elszaladtak, mai napig Vértes hegyének hívják.»

Krónikánk tehát megerősíti a Névtelen jegyző által a németek vérteshegy-i futásáról följegyzett hagyományt. Igaz, hogy döntő csatáról nem tesz említést, azonban a sátrak és pajzsok elhajigálása, a dolog természete szerint, csakis onnan magyarázható meg, hogy a magyarok a menekülő hadsereget erélyesen megtámadták és üldözték.

A németek végre kijutottak a veszélyes helyről, és bizonyára

<sup>1)</sup> Kézay krónikája, 69. lap.

megfogyatkozva és kimerülve érték el a Bársonyos-hegyet, a hol táborot ütöttek. «Mivel pedig — így szól Kézay — emberei ehen-szomjan el valának alélva, azon a helyen a király ételt es italt nagy bőven szolgáltatata nekik, melytől legnagyobb részök megmámorosodék.» Mint láttuk, a Képes Krónika is emlékezik ily esetről, csakhogy az szerinte Bodajkon történt. Úgy látszik, hogy a visszavonulás alatt mégis sikerült a németeknek nagyobb mennyiségű élelemhez jutni. Talán az üldözés, mint ez hasonló esetknél gyakran elő szokott fordulni, a nap vége felé elveszté erélyét, minek következtében valami mulasztás történt; talán a németek a magyar hadsereg valamelyik raktárát foglalták el; vagy talán, a mi legvalószínűbb: az út a visszavonulás alatt, el nem pusztított területen vezetett keresztül:<sup>1)</sup> tény, hogy a németek élelmiszerhez jutottak, a mi őket az éhhaláltól mentette meg.

Azonban ha vesztett is erélyéből az üldözés a nap vége felé, de véglegesen még sem szűnt meg s a következő éjszaka újra elkezdődött. «S midőn a császár őrei látták — folytatja Kézay — hogy a magyarok semmire sem ügyelve nyargalásznak idestova, azt hitték, hogy a szerződés alatt csel lappang, mit a seregnek tudtul adva, mondák, hogy a magyarok üldözésökre jöttek. S jóllehet, sokan betegen, bádgyadtan, zsöllyeszékeken, bársony vánkosoakon heverve vitették magukat, odahagyva zsöllyeszékeiket és bársony vánkosaikat, lóra kapának s *napkeltekor* Örs falu alá érkezének.» E szavak: «azt hitték, hogy a szerződés alatt csel lappang», mint főntebb mondtuk, az ezután hét évvel kötött békére vonatkoznak; ezeket tehát egyszerűen figyelmen kívül kell hagynunk.

Forrásunk alapos helyismeretről tanúskodik. Bársonyostól éjszakra, alig hét kilométernyire, csakugyan ott találjuk a mai *Mező-Eörs* győrmegyei községet, épen azon út mentében, mely a móri horpadástól Kis-Béren át Győr felé vezet. A németek *napkeltekor* érték Örs alá, így tehát a Bársonyos-hegyről már kora hajnalban indultak el és pedig, mint Kézayból kitűnik, nagy sietséggel. Mindez a miatt történt, mivel a portyázó csapatok éjjel föl-

<sup>1)</sup> Ez is igazolni látszik, hogy a déli hadtest nem Győr felé, hanem a Bakonyon keresztül hatolt Fehérvár alá.

zavarták a tábort és megjelenésökből a németek azt következtették, hogy a magyarok üldözésekre jöttek.

De lássuk tovább Kézayt:

«S a mint a *várnagy*, ki a kapuban vala, észrevette, hogy fegyveres nép, az *országútról letérve*, vad, járhatatlan ingoványokon vonúl keresztül, embereivel fegyvert ragada s a mint az átkelő csapatot messziről szemmel tartva kíséré, a betegek, kik zsöllyeszekeiket és bársony vánkosaikat a Bársonyos-hegyen hátrahagyva, lóháton jöttek, szekerekre kapva hajtának vala az ingoványon keresztül, kiknek csatlósai, a mint mögöttük a várnagy csapatát megpillantották, ott hagyva a kocsikat, s a kocsikon uraikat, a mint csak tudtak, úgy elfutottak. Akkor a *parasztok* rajtok ütven, a kocsikat elszedve, az urakat a kocsikon leöldökölték s testeiket a vízbe hajigálták . . . A honnan ezen gázlóban, midőn a víz kiszárad, mai napig is lópatkókat, kardokat s több efféleket szoktak találni. A hegyet pedig, az így ott hagyott bársony vánkosoikról nevezte a föld népe Bársonyosnak.»<sup>1)</sup>

Látjuk, hogy nagy volt a zavar, a kapkodás, nemcsak az elindulásakor, hanem az úton is. Erre mutat az is, hogy a németek a Bársonyos-hegyről nem a rendes úton, hanem *torony irányában* siettek Őrs felé, miközben az ennek keleti határában mai nap is föltalálható *Bakony-folyás* nevű patak ingoványai közé tévedtek. A menetelés tehát itt sem rendes, hanem félelemszülte menekülés, majdnem valódi futás. Nem képzelhető, hogy az ellenséges hadsereg zöme attól az egy-kétszáz főből álló portyázó csapatától ijedt volna ennyire meg. Az ijedelmet mindenesetre más, fontosabb ok hozta létre: Henrik a magyar *főhadsereg* támadásától tartott, mit egyedül azon okból vélt lehetségesnek, mivel a Vértes alatt már tegnap is baja volt vele,<sup>2)</sup> a mely e szerint nem nagy távolban tölthette az éjszakát.

Az Őrsi várnagy észrevevén a menekülőket, katonáit fegyverre hívta és üldözésre sietett. Úgy látszik, a német hadsereg zöme már elvonult Őrs alól s a várnagy csak az utócsapatot látta már,

<sup>1)</sup> Kézay Simon, ford. Szabó K. 70. lap.

<sup>2)</sup> Salamon Ferencz véleménye szerint a Vértes-hegyekben döntő csata történt. Lásd erre nézve: «A magyar hadi történethez a vezérek korában.» «Századok» 1876. 846. l.

melyben a betegek, gyöngéledők voltak a melléjük rendelt csatlósokkal, fegyveresekkel s ezt támadták meg az őrsi várjobbágyok. De nemcsak a várjobbágyok, hanem a *föld népe*, a parasztság is az utócsapatra ütött; mire a csatlósok a kocsikat a rajtok levőkkel az üldözők zsákmányául hagyván, elmenekültek.

Az őrsi jelenet magában véve is elég világos képet nyújt arról: milyen volt a német hadsereg visszavonulása.

De nemcsak Örsnél, hanem az egész úton akadályokkal járt a visszavonulás. Béla herczeg egész a hadjárat végéig hű maradt rendszeréhez s folyvást apró támadásokkal zaklatta, fogyasztotta az ellenséget. És erre nézve a Kézayból vett képet híven egészíti ki reichenau Herimannus. «A magyarok — úgymond — az éhség és más hiányok miatt szenvedő sereg visszavonulását elvágni törekedtek s csapataikat a már előbb elsáncolt partokon és a sekély mocsaraknál fölállították, hogy azt vagy megadásra kényszerítsék, vagy az élelem hiánya miatt megsemmisítéssel fenyegezzék: de a katonák ekkor is rettenthetlenek maradtak s haladéktalanul átgázoltak az útba eső folyókon s az ellenséget megfutamították.»

De nemcsak elől zárták el a magyarok az utat, hanem oldalt és hátulról is folyvást üldözték az ellenséget. Képzeltető, hogy ily viszonyok között az útba eső akadályokon való átkelés mindig tetemes áldozatba került. S hogy a sereg zöme mégis megmenekült, főleg annak tulajdonítható, hogy a németeknél a hagyományos harcászati föllállítás: a zárkózott tömeg, a visszavonulás alatt is állandóan megmaradt és a válogatott fegyveresekből álló *elővéd* mindenütt keresztül tört az elvágással fenyegető magyar csapatokon; azonban az *utóvédre* nézve mindig tetemes romlással, sőt néha megsemmisüléssel végződött az akadályokon való átkelés.

Bizonyságot tesz erről reichenau Herimannus, midőn elbeszéli a *Rábca* folyón való átkelést, mely egyszersmind a visszavonulás utolsó küzdelmét tünteti föl.

Ebből továbbá megtudjuk azt is, hogy Henrik a visszavonuláskor nem a stájerországi kerület, hanem a rövidebb irányt választotta, nevezetesen vagy a sopronyi, vagy épen a mosonyi kapu felé vette útját, a mi csak azáltal válhatott lehetségessé, hogy az itteni árvíz a szeptember elejétől elmúlt majdnem nyolcz heti idő alatt leapadt s így az út járható lett.

Főntebb már szóltunk a Rábca parterődítéseiről, melyek már Aba alatt is megvoltak. Képzeltük, hogy Endre sem hanyagolta el ezeket, sőt inkább javította. E parterődítések mind a *balparton* voltak, a nyugatról jövő ellenség föltartóztatására számítva és most a magyarok abba a sajátságos helyzetbe jöttek, hogy ezeket a Magyarországból *kivonuló* idegen sereg ellen kellett megszállaniok.

E parterődítések nem vonultak a Rábca egész hosszában. A dolog úgy képzelték, hogy a folyó mellett a legtöbb helyen mocsaras, ingoványos lapály húzódott, mely az átkelést lehetetlenné tette és csak egy-két helyen emelkedett *magasabb* part, hol a folyó keskeny lévén, az átkelésre kedvező pontot nyújtott; itt készítettek a magyarok a védőműveket.

A német sereg útiránya ily helyhez vezetett. A folyón itt *híd* volt, melyet a balparton hatalmas *hídfő* védelmezett, az akkori szokás szerint fából építve; a part hosszában földből és czölöpzetből készített *sánczolat* húzódott. A védőműveket nagy számú magyar csapat szállta meg.

Henrik serege *három részre* osztva közeledett a Rábca felé. Az *elővédet* válogatott burgundi, szász és lengyel fegyveresek képezték; azután következett a sereg *zöme* Henrik vezetése alatt, végül az *utóvéd* az üldöző magyarok föltartóztatására.

Nagy hiba volt a magyaroktól, hogy a hídát az ellenség előtt föl nem gyűjtették.

Az elővéd fegyveresei, nem törődve a nyílzáppal, vak elszántsággal rohantak a hídon át a túlpartra és azonnal kézviadalra keltek. Heves harc és nagy veszteség után végre szétverték a magyarokat s így az átkelés megnyitott, mire a hadsereg zöme megkezdte az átvonulást. Ezalatt az utóvéd erős harcot folytatott az üldözőkkel s ezeket mindaddig föltartóztatta, míg a zöm átkelt. Ekkor Henrik, attól tartván, hogy az utóvéddel együtt az ellenség is balpartra nyomúl, *fölgyűjtatta a hídát* és a hídfőt, mi által az utóvéd menthetetlenül az ellenség kezébe került.<sup>1)</sup>

Ezzel véget ért az üldözés s Henrik a fősereg romjaival zavar-

<sup>1)</sup> Herimannus Augiensis. 1051, Pertz, VII. 130. Meyndt 46. Gisebrecht, 551. Hormayrs Taschenbuch, 1830. 361.

talanúl folytathatta útját *Hainburg* felé, hová október 25-ike előtt legföljebb egy-két nappal érkezett.<sup>1)</sup>

*Gebhard* püspök, *Welf* és *Bretisláv* hercegek Henrik előtt már régen *Hainburg*ba vonultak. *Reichenau*i Herimannus azt állítja, hogy az éjszaki hadtest vállalatának sikeres befejezése után hagyta el Magyarországot; de, hogy miben állott ez a siker, alig képzelhető. *Pozsonyt* talán ostromolta, de az bizonyos, hogy hasztalanúl. *Ütközetekről* sem a német, sem a magyar források nem tesznek említést. A déli fősereget sem *Gebhard*, sem a hercegek nem segítették. Valószínű, hogy a magyarok itt is pusztává tették az utat az ellenség előtt, mint a Dunán túl, és nyílt csatába nem bocsátkoztak. Azonban bármily sikerrel oldotta is meg föladatát az éjszaki hadtest: ez a végeredményen nem változtatott semmit sem. Az 1051-iki hadjárat a Dunántúli vidéken dőlt el, és pedig határozottan a magyarok előnyére.

Rövid pihenés után Henrik elhagyta *Hainburg*got és november 12-én már *Regensburg*ban volt.<sup>2)</sup> Bevonulása nagyon különbözhetett az 1044-ikétől. Foglyokat, diadaljeleket most nem hozott. Serege, mely a győzelem reményével indult el a bajor fővárosból, kimerülve, rémitően megfogyatkozva, bosszúsan tért haza. A császári tekintélyt oly szégyen érte, mint eddig soha sem. A birodalom összes erejével nem volt képes megalázni azt az országot, melyet lázadónak tartott. Az impérium varázsfénye homályosulni, az inkább személyes tulajdonokon, mint az állami szervezet szilárd-ságán alapuló uralkodói hatalom ingadozni kezdett. Az 1051-iki hadjárat képezi *Henrik* uralkodásában a végzetes forduló pontot. *Henrik* nagyravágyása, fölfuvalkodottsága volt oka mindennek. Ha képes magát megtagadni, előnyös békét köthet vala; de ő dőlyfösen utasítá vissza a fölajánlott békejobbot. Határtalan dicsvágyáért most keserűen lakolt.

<sup>1)</sup> Giesebrecht 451. Meyndt 46.

<sup>2)</sup> Fejér Codex Dipl. VII/4. 49. lap. III. *Henrik* oklevele, melyben *Adalbert* érgrófot birtokokkal adományozta meg. Datum II. idus november. 1051. Ratisbonæ.



## VII.

## AZ 1052-IKI HADJÁRAT. POZSONY OSTROMA.

*Endre* királyt nem vakítá el az 1051-iki hadjárat szerencsés kimenetele. Ő most is a jövőbe pillantó, hidegen számító államférfi volt, mint azelőtt. Jól tudta, hogy Henrik és a német birodalom még mindig hatalmas és veszélyes ellenség, sőt a kudarc után talán veszélyesebb, mint valaha. *Endre* tehát újrolag megkísérlé a *méltányos kiegyezést* és követei által 1051 év végén fölkeríte *Adalbert* osztrák örgrófot, hogy a béke ügyében a császárnál közbenjáró legyen.<sup>1)</sup>

Azonban Henrik most is a régi merev állásponton maradt. A csapás nem törte meg e szívós jellemet. Ő még nem mondott le a diadal reményéről és elhatározta, hogy a jövő évben új hadjáratral mossa le a szégyent.

*Adalbert* közbenjárása meghiúsulván, *Endre* ismét a *curiához* fordúlt. *Leo* pápa ez alkalommal is a legnagyobb buzgalommal vállalta magára a kibekítés művét.

A pápát és tanácsosait, midőn a magyar kérdés lebonyolítását újra kezökbe vették, első sorban a szigorú *egyházi érdek* vezette, mivel mindnyájan meg voltak győződve a felől, hogy azon örvendetes haladás, melyet a magyar kereszténység *Endre* uralkodása első éveiben tanúsított, a háború által nagy mértékben veszélyeztetve van.

De kedvező alkalmat nyújtott a beavatkozás a *pápai hatalom emelésére* is, melynek útját *Hildebrand* és elvtársai már ez időben öntudatosan és ernyedetlenül egyengették. Nyíltan ugyan még nem léphettek föl, mivel ezáltal a sikert kockáztatták volna; de a gondosan rejtegetett cél: *Szent Péter* székét a világ urává tenni s a meggyöngített római császárság helyére a pápaság uralmát

<sup>1)</sup> Herim. Aug. 1051. 129. Erről említést tesz az *Annales Melicenses* is. (Pertz, XI. 498) az 1051. évnél: «*Andreas rex et Adalbertus Marchio pacificantur.*» Azonban ez évkönyv chronológiája hibás. Így pl. az 1051-iki hadjáratot 1053-ra teszi.

állítani, már ekkor ki volt tűzve. A curia ezen irányadó emberei nem tartották lehetetlennek, hogy Magyarország minden nagyobb vonakodás nélkül el fogja ismerni Szent Péter székének főnhatóságát, ha a pápaságban a német császár hódítási törekvései ellen védelmezőre, pártfogóra talál. Hihetetlennek látszik ugyan, a mit egy egykorú okmányban olvasunk, hogy Endre és országnagyjai hajlandók lettek volna a curia főnhatóságát világi értelemben is elismerni; <sup>1)</sup> azonban mindenesetre jellemző dolog, hogy Leo közbenjárását Endre és Henrik között Itáliában sokan oly lépésnek tekintették, mely a pápa világi uralmának Magyarországra való kiterjesztését tűzte ki célul.

Ezekén kívül azonban volt még egy harmadik ok is, mely miatt a pápa minden áron óhajtá a békét létesíteni a német birodalom és Magyarország között. A *beneventi* herczegséget, melyet Leo 1051 nyarán csatolt birodalmához, mindegyre hevesebben zaklatták a délitáliai *normannok*.<sup>2)</sup> A pápa saját erejét elégtelennek tartván e szilaj, harczias ellenség megfedekezésére, Henriktől szándékozott segílyt kérni és erre addig nem számíthatott, míg a magyar háború tart.

Leo Itáliából azonnal követséget küldött Henrikhez, azonban eredmény nélkül; ekkor elhatározá, hogy *személyes befolyását veti a mérleg serpenyőjébe és Németország felé indúlt, hogy a császárral találkozzék.*

A pápa azonban későn kelt útra. 1052 július elsején Beneventumban, augusztus 2-ikán Páduában találjuk őt, honnan nem-sokára Tirolon át Bajorországba utazott.<sup>3)</sup>

Henrik ekkor már Magyarországon táborozott. A múlt évi események, úgy látszik, eszélyesebbé tették, mivel most egy teljes hónappal előbb kezdte el a hadjáratot.

*Regensburg* már *június végén* élénk mozgalom színhelye volt. Mindenfelől gyülekeztek a birodalmi csapatok. Gyűjtötték az élelmi

<sup>1)</sup> Jaffé Regesta Pontificorum Romanorum 375. lap. 1052. 4. non. Aug. «Accidit, ut beatissimus papa Leo per Pataviensem civitatem in servitium S. Petri. Apost. ad subiugandum, non hostiliter videlicet set illorum sponte, Ungaricum sibi regnum, iter arriperet.»

<sup>2)</sup> Reumont. Geschichte der Stadt Rom. Berlin, 1867. II. 349.

<sup>3)</sup> Jaffé. Regesta Pont. Rom. 375. lap.

készletet, szervezték a hajóhadat és készítették az ostromgépeket. *Július közepén*<sup>1)</sup> a tekintélyes haderő részint szárazon, részint a Dunán, elhagyta Regensburgot és 20-án Passauban,<sup>2)</sup> 24-én Perseubugban (Alsó-Ausztriában, Mülk mellett) tanyázott,<sup>3)</sup> honnan néhány nap múlva, tehát július végén, Magyarország határára érkezett.

Azonban más tekintetben is érezhető a múlt évi szerencsétlenség hatása. Henrik most óvatosabb. Nem osztja meg seregét; nem nyomúl be vakmerően az ellenséges területre. Nem szándékozik egyetlen csapással lesújtani a magyarokat, hanem lassanként, lépésről-lépésre, de annál biztosabban akarja célját elérni.

Ez okból először is *Pozsonyt* tüzte ki hadművelete célpontjául és azt július végén, vagy legfőljebb *augusztus elején* összes hadaival szárazon és vízen megszállotta.

Nem lehet föltételeznünk, hogy Henrik végcélja ez évben egyedül Pozsonyra szorítkozott volna. Erélyes készülétei, jelentékeny hadereje s a makacsság, melylyel mind Adalbert, mind a római pápa közbenjárását eredménytelenné tette, arra enged következtetni, hogy ő tovább, *talán Esztergomig*, szándékozott nyomúlni, úgy azonban, hogy folyvást az élelem-szállító hajóhad közelében maradván, a múlt évihez hasonló katasztrófának seregét ki ne tegye.

De minthogy jelenleg hajóhadára támaszkodva, a Duna éjszakai partján akart behatolni az országba: a *határon* emelkedő Pozsonyt semmi áron sem hagyhatta háta mögött. Pozsony a magyarok kezében állandóan veszélyes a német birodalomra. Nyugtalanítja a *Morvamezőt* és *Hainburgot*, melytől csak 13 kilométernyire fekszik. Ha Henrik elfoglalja, e veszély meg fog szűnni és oly fontos stratégiai pont kerül a német birodalom hatalmába,

<sup>1)</sup> Th. Ried. Codex Chronologico-Dipl. Episcopatus Ratisbonensis. Tomus I. 153. III. Henrik oklevele. Regensburg. II. Idus julii (jul. 14) anno 1052. Tehát az indulás július 14-ike után történt.

<sup>2)</sup> Georgisch. Regesta Chronol. Dipl. 380. és Th. Hagn: «Urkundenbuch für die Geschichte des Benediktiner Stiftes Kremsmünster». Wien. 1852. 30. lap. II. Henriknek 1052. július 20. Passauban kelt oklevele szerint.

<sup>3)</sup> Giesebrecht, 451.

mely a további hódításokra a legalkalmasabb kiinduló pontot szolgáltatja.

Azonban Henrik most is keserűen csalódott reményében.

Pozsony 11 évvel ezelőtt még igen jelentéktelen hely volt. Említettük föntebb, hogy a németek az 1041-iki hadjáraton minden ellenállás nélkül foglalták el és rombolták szét. De azóta igen sokat változtak a viszonyok.

Azelőtt a magyarok *váarak* építésére nem igen gondoltak. Mozgékony hadviselési módjukkal ellenkezett erejüket huzamosabb ideig egyetlen ponton egyesíteni. De nem is voltak rászorúlva a védő harcra. Árpádtól kezdve majdnem másfél századig nem a magyar félt az idegen népek invasiójától, hanem a német, olasz és görög a magyarétól. Ez okból építék a szász császárok a határ-váarakat, ezért erősíték meg a görögök Belgrádot. A XI. század közepe felé minden megváltozott. A német uralkodók a régi római császárok utódjainak vallották magukat. Már III. Ottónak a Traján korabeli római birodalom fenye zavarta álmait. III. Henrik hitbuzgósága, hódításvágya, tevékenysége és vasakarata Nagy Károly emlékét újítja föl. És miként Nagy Károly az avar birodalom meghódítása után diadallal vonult Rómába és Szent Péter templomát az avaroktól nyert kincsekkel gazdagítva, imperatori koronát követelt: úgy Henrik is, midőn a császári korona elnyerése végett Rómába ment, lelki büszkeséggel és szent áhitattal helyezte *Szent Péter oltárára* a magyar királytól nyert aranyos lándzsát, mint Magyarország fölötti uralmának jelvényét.<sup>1)</sup>

A római-német császárság hatalmi terjeszkedése ellen nem pusztá nyers erővel, hanem *ésszel* kellett és lehetett megvédeni a kis magyar nemzet függetlenségét. Ész és fortély a magyarok hadviselésében már eleitől fogva bőven volt, több, mint Európa más népeinél, és miként az 1051-iki események mutatják, az *ösi hadviselési mód a védő háborúban* is a legnagyobb sikerrel alkalmaztatott; azonban a magyarok, részint elleneik példáján okúlva,

<sup>1)</sup> Arnulfi Gesta Archiepiscop. Mediolan. Pertz. X. 18. «Cujus (t. i. Henrik Magyarország fölötti uralmának) unum insigne tropheum aurata indicat lancea, Ungrorum regi violenter extorta et Romæ in Apostolorum templo suspensa.»

részint a viszonyok által kényszerítve, most már arra is rájöttek, hogy a túlhatalmas szomszéd elleni védekezésre *erősített helyek* is szükségesek és ezek válságos körülmények között fontos szolgálatot tehetnek.

Láttuk föntebb, mily erélyesen, de mind a mellett is sikertelenül igyekeztek a magyarok megakadályozni *Hainburg* fölépítését. Láttuk, hogy kísérletet is tettek annak elfoglalására. Béla herceg már ekkor meggyőződést szerzegetett a felől, hogy mesterseg által védett helyen csekély haderő is eredménynyel képes működni a túlnyomó ellenség ellen.

Ez esemény mindenesetre nagy befolyással volt *Pozsony fölépítésére*. És valószínű, hogy a pozsonyi erősség csak *Hainburg* fölépítése után, 1051-ben, vagy talán 1052 tavaszán készült.

Az 1052-iki hadjárat előtt nem tudunk példát fölmutatni arra, hogy a magyarok valamely erősség védelmére összpontosították volna erejüket. És ez első eset, a kezdet daczára is, sikeres volt; a mi azt mutatja, hogy Béla herceg nemcsak scytha módon tudott harcolni, hanem a várépítéshez, és annak védelmezéséhez is értett.

Mindazonáltal tévednénk, ha *Pozsony*t a szó valódi értelmében vehető *várnak* tekintenők. A *kőépítkezés* hazánkban még a XII. század végén is a ritkaságok közé tartozott. A XI. századbeli erősített városokban nem voltak kőbástyák, és szilárd anyagból készült tömör kőfalak, sem pedig lőréses tornyok. A város egyetlen erősséggé alakítottatott oly módon, hogy azt mély és széles *árok*kal vették körül s ezen belül a kihányt földből és kőből jó magas mellvédet, vagyis *kőfalat* építettek, melyet a szétomlás ellen kívül és belül *czölöpsorral* biztosítottak. A mellvéden itt-ott *fatornyokat* emeltek, melyekből az ellenséget szemmel kísérték. Bent az épületek fából és agyagból voltak készítve. Az erősségbe kívülről hidak és kapuk vezettek.<sup>1)</sup> Ilyen lehetett *Pozsony* is 1052-ben.

Alig lehet eldönteni, vajjon az 1052-iki erősség a *várhegyen* volt-e, vagy lent a *Duna mellett*. Az altaichi évkönyvek szerint a császár *Pozsony «város»* (urbem Preslawasburch) ostromolta,

<sup>1)</sup> Czobor B.: Magyarország középkori várai. «Századok», 1877. 614. és köv. l.

miből kitűnik, hogy itt, mint előbb mondtuk, nem valamely külön álló várral, hanem az akkori szokás szerint megerősített várossal van dolgunk. Valószínű azonban, hogy a magyarok, kik talán a *benczés* szerzetesek tanácsával éltek az építkezésnél, a mai várhegyet is bevonták az erődítés keretébe. A hosszú és sikeres védelmezés legalább azt látszik igazolni, hogy a mesterséges műveletek mellett a természet adta előnyök is fölhasználtattak.

Bizonyára *rendezett viszonyokra* mutat az, hogy ámbár az 1052-iki hadjárat egy hónappal előbb kezdődött, mint a múlt évi, Henrik nem találta a magyarokat *készületlenül*. Pozsony élelemmel és fegyveresekkel bőven ellátva fogadta az ellenséget. Erélyes és előrelátó férfiak vezették ekkor hazánk ügyeit. A háború nemzeti ügynek tekintetett és az összes magyarság kezét fogott a lángeszű vezérrel a haza megmentésére.

Az ekkori viszonyokat tekintve, bizton mondható, hogy *Pozsony őrsége csupa magyarokból állott*. Oly erős volt ekkor a nemzeti közszellem s oly nagy volt a németek iránti gyűlölet a lefolyt események miatt, hogy e fontos helyet idegenekre legkevésbé bízták volna.

Ki volt a *főparancsnok* a városban, krónikáink nem említik; azonban följegyezték néhány vitéz nevét, kik hősiesség által a többiek fölött kitűntek, ezek: *Vojtech, Endre, Vilöngard, Uros, Márton* és *Zothmund*.<sup>1)</sup> Ez utóbbi kivételével valószínűleg mindnyájan csapatvezetők, s talán a szomszédos várispánságok parancsnokai valának.

Pozsony tehát jól föl volt szerelve, de mind e mellett is tévednénk, ha azt hinnők, hogy Béla herczeg ez egyetlen pontra bízta volna az egész ország védelmezését.

A *védelmezés főfeladata* most is a *hadsereg*re esett, mint a múlt évben. Béla herczeg nem számíthatott arra, hogy Pozsony magában véve is képes oltalmazni az országot, mivel Henriknek mód-

<sup>1)</sup> Marci Chronica 50. Thuróczy 174. stb. Megjegyzendő, hogy krónikáink szerint Pozsony ostroma a vértesi ütközet előtt egy évvel történt, azonban a külföldi évkönyvek a nagy hadjáratot 1051-re, Pozsony ostromát 1052-re teszik, a mi kétségkívül igaz is. Kézay Pozsony ostromát nem említi. Helyesen adja az évszámokat az «Adnotationes Chronologicae in Codice Missali seculi XII.» is. (M. Florianus. III. 208.)

jában állott más úton is betörni az országba, a Duna bármelyik oldalán. Béla hadi tervében Pozsony csak másodrangú fontossággal bírt; a főszereplésre az országos hadsereg volt hívatva, mely a herceg személyes vezénylete alatt a várostól *nem igen messzire* táborozott, és az események folyamából kitétnik, hogy a király is a táborban volt. Azonban a *hadjárat kockája mégis Pozsony alatt dőlt el*, a mi egyedül ama *véletlennel* tulajdonítható, hogy Henrik itt megállapodott és nem is ment többé beljebb.

A német sereg Pozsony alatt, a Duna partján ütött tábort, hajóinak közvetlen szomszédságában.

Henrik el volt látva *ostromgépekkel*,<sup>1)</sup> melyeket a város ellen működésbe is hozott, azonban eredménytelenül. Ép ily sikertelenek voltak a *rohamok* is, melyeket a magyarok mindig visszavertek, sőt gyakran *ki-kicsaptak* az ostromlókra s őket heves viadal között egész a táborig üzték. Így folyt egyik hét a másik után, a nélkül, hogy Henrik a várost elfoglalni, vagy Bélát *nyílt csatára* kényszeríteni képes lett volna.

Nemcsak a szárazon, hanem a vízen is sok kárt okoztak a pozsonyiak Henriknek. Úgyes úszók, kik között az egyetlen *Zothmund* nevét örökíték meg kútfőink, éjnek idején a Dunába merülvén, a hajók közé úsztak, és néhánynak a fenekét *megfúrták*, mire a hajók az élelmi szerrel együtt elsüllyedtek.<sup>2)</sup>

Képzeltető, hogy e váratlan esemény nagy nyugtalanságot okozott a németek közt, kiket a sokáig tartó, hasztalan küzdelem különben is elfárasztott és levert.

Így állottak a dolgok, midőn *Leo a császár táborába érkezett*, hogy a béke ügyében személyesen közbenjárjon.

A pápa augusztus végén, vagy *szeptember elején* juthatott Pozsony alá, azonban jövetelével nem szakadt félbe az ostrom, mivel az hazai forrásaink egyhangú állítása szerint nyolcz hétig tartott, tehát körülbelől szeptember 24-ikéig.<sup>3)</sup>

<sup>1)</sup> Herimannus Aug. 1052. Pertz, VII. 130. Marci Chronica, 50.

<sup>2)</sup> Erről a legrégebb német források nem írnak, de az újabbak igen, ép úgy legtöbb hazai forrásunk is említi. Aventinus Annales Boiorum. 511. Marci Chronica. 50. Chronicon Monacense. M. Florianus, III. 231. Thuroczy 173.

<sup>3)</sup> Marci Chronica 50. nyolcz hétre teszi az ostromot; ép így a

Ez idő alatt Henrik egy lépéssel sem haladt előbbre. Mindinkább meg kellett győződnie a felől, hogy Pozsonyt nem képes elfoglalni.

Ily viszonyok között Leo helyzete a császárral szemben meg volt könnyítve. Henrik régi merev álláspontja, két sikertelen hadjárat után tarthatatlanná vált. A *hübérúri igénynek* nem volt képes súlyt kölcsönözni, sőt ellenkezőleg, ő vesztett a küzdelemben.

Ellenben *Endre helyzete hasonlíthatatlanul előnyösebb volt*, mint azelőtt. Két nyert játéka volt a császárral szemben, a mi őt méltán följogosíthatá a *régi alaptól eltérő*, országára nézve kedvezőbb föltételek követelésére.

A római pápa azonban, részint következetességből, részint pedig azért, hogy Henrik hajlamát, melyre a normannok ellen óhajtott segély végett szüksége volt, megőrizze, most is amaz állásponthoz ragaszkodott, melyre nézve közte és a magyar kormány közt *Hugó cluny-i apát* diplomáciai küldetése folytán, 1051-ben megegyezés jött létre. E megegyezés, mint fentebb láttuk, abban culminált, hogy Endre a béke árául a császárnak *évi adót* fizessen.<sup>1)</sup>

Ez alaphoz Endre még akkor is hű maradt, midőn az 1051-iki hadjárat után Leót újrolag közbenjáróul kérte. Az egykorú *Wibertnek*, a pápa életirójának, szavaiból legalább ez olvasható ki. De a császár a föltételeket 1052 tavaszán nem fogadta el, hanem új hadjáratot intézett Magyarországra ellen.

A pápa — nem vévén tekintetbe, hogy a két fél helyzete most egészen más, mint a hadjárat előtt — újra a régi alapon kezdte meg a közbenjárást és Henrik végre is elfogadta Leo álláspontját s hajlandó volt Endrével adófizetés mellett békét kötni.

*Azonban Endre a régi alapot most semmisnek tekinté*, mivel azon idő óta, midőn ezt elfogadni hajlandónak nyilatkozott, a viszonyok lényegesen megváltoztak. Az újabb hadjáratot nem sikerült elhárítani és a győzelem ismét a magyarok részére hajlott. Hiba lett volna e kedvező fordulatot az ország javára ki nem

Chronicon dubnicense M. Florianusnál III. 66. és Thuróczy 173., ép úgy Th. Ebendorfer de Haselbach. Pez. II. 700.

<sup>1)</sup> Acta Sanctorum April. Tomus II. 660., összevetve Acta Sanctorum. April. T. III. 644. De S. Hugone Abbate.



aknázni. És Endre ki is aknázta azt, oly föltételeket tűzvéni ki, melyek a régiektől *teljesen eltérőek* voltak.

Az egykorú német évkönyv-írók e miatt azzal vádolják Endrét, hogy a pápát, ki szerintök egyenesen az ő kérelmére útazott Henrikhez, csúfúl rászedte.<sup>1)</sup> Sőt nemcsak ők beszélnek így, hanem e nagyon is naivnak mondható fölfogással újabb német történetíróknál is találkozunk.<sup>2)</sup>

E nézet nagy elfogultságról tanúskodik. Herimannus és az altaichi évkönyv írója *középkori szerzetesek* voltak, kik nem sokat értettek ama *magasabb politikához, melylyel országok sorsa fölött szoktak dönteni* és azon fölül németek, kik a magyarokat a császár lázadó alattvalóinak tekintették.

Valótlan, hogy Leo pápa Endre meghívására jött volna Henrikhez. Wibert, a pápa életírója, ki e tekintetben hitelesebb, egy szóval sem állítja ezt. Wibertből az tűnik ki, hogy Leo *magyar jószántából* jött Pozsony alá.<sup>3)</sup> Sőt freisingeni Otto püspök ennél is tovább megy, azt állítván, hogy Henrik a pápát magával vitte a hadjáratra,<sup>4)</sup> mint a hogy ezt a lázadó Gottfried lothringeni herczeg ellen is tette már egy alkalommal.

Ezek szerint Endrét a miatt, hogy a pápa Pozsony alá fáradt, semmi felelősség nem terheli.

De nem terheli felelősség Endrét a miatt sem, hogy a béke nem jött létre.

Igaz ugyan, hogy Herimannus és az altaichi évkönyv írója egyenesen a *magyar királyt* okolják a béke megghiúsulása miatt, azonban Wibert egy szóval sem említi, hogy Endre a pápát rászedte, fölültette volna; nem említi, hogy Endre lett volna oka a közbenjárás sikertelenségének: sőt épen ellenkezőleg, határozottan

<sup>1)</sup> Herimannus Aug. 1052. Pertz, VII. 130. Annales Altahenses 1052. Pertz, XX. 806.

<sup>2)</sup> Giesebrecht, 452. Meyndt, 57.

<sup>3)</sup> Acta Sanctorum. April. Tom. II. 660. Vita Leonis. «Qua propter sancta componenta pietate coactus est tertio antiquam patriam repetere», stb.

<sup>4)</sup> Pertz. Tomus XX. 245. «Anno sequenti denuo Pannonias hostiliter petens, summum pontificem Leonem secum duxit» — írja freisingeni Otto.

állítja, hogy a pápa jó szándéka a *császár környezetében levő német főuraknak* — kik a curia befolyását féltékeny szemekkel nézték — *ellenséges magatartása miatt szenvedett hajótörést.*<sup>1)</sup>

Leo kellemetlen helyzetben volt. Lelke mélyében, úgy lát-szik, fölfogta Endre magatartásának jogosultságát, azonban kezei meg voltak kötve, mivel a curia ez időben még a császári hatalom befolyása alatt állott és Leonak a normann ügy miatt nagy szükség-e volt a császár barátságára.

Innen lehet kimagyaroznunk, hogy Leo a megváltozott viszonyok közt is Henrik *előnyére* akarta a békét létesíteni.

*Endre*, mint okos diplomata, tisztán látott a bonyodalmak között és *függetlenségét a curiával szemben is megőrizte.*

De ha ő esetleg hajlandó lett volna is valamit áldozni a rég óhajtott béke érdekében: ott volt testvére, *Béla*, a népszerű vezér, a német befolyásnak elejétől végig legnagyobb ellensége, s a nemzeti függetlenség bajnoka, ki most büszkén dobhatta kardját a mérleg serpenyőjébe.

A pápa, ki Henrik érdekeinek előmozdítására már egyszer alkalmazta az egyházi átkot a lázadó Gottfried és szövetségesei ellen, Endrét is *kiátkozással* fenyegette, ha javaslatát el nem fogadja.<sup>2)</sup>

Endre azonban rendíthetlen maradt. Leo pedig egyrészt maga is belátván, hogy a császár álláspontja többé nem bír a kellő joggalappal, másrészt pedig attól tartván, hogy az egyházi átokkal csakis a magyar kereszténység ügyének ártana, fenyegetését nem váltotta be.

De Henrik sem volt képes *súlyt* adni követeléseinek. Az ősz már beállott. Fegyveresei elkedvetlenedtek, kimerültek. Az élelmi szer fogytán volt és a beszerzésre hiányzott a költség is. Pozsony folyvást erősen tartotta magát. Nem maradt egyéb hátra, mint

<sup>1)</sup> Acta Sanctorum, ugyanott: «Sed quia factione quorundam curialium, qui felicibus sancti viri invadebant actibus, sunt Augusti aures obturatæ precibus Domni Apostolci» — így szól Wibert. Így ír Siegeberrt is, Acta Sanctorum, April Tom. II. 645. «Rex Hungarorum a Imperatore dissentit: pro quo reconciliando Leo papa ad Imperatorem venit, sed amicis discordiæ inturbantibus, id frustra fuit. (Pertz, VIII. 359.)

<sup>2)</sup> Herimannus Aug. 1052. Pertz, VII. 131.

fölhagyni a küzdelemmel és hazamenni «*haszon és becsület nélkül*», mint az altaichi évkönyvek írója mondja.<sup>1)</sup>

A német sereg szeptember végén eltávozott Pozsony alól. Október 7-én már Regensburgban találjuk Henriket Leo pápával együtt.<sup>2)</sup>

### VIII.

#### ÚJABB FORDÚLATOK. A KÜZDELEM VÉGE.

Henrik a kettős vereség után sem volt megtörve, és 1052-ben azzal az elhatározással hagyta el Magyarországot, *hogy a jövő évben ismét hadjáratot indít ellene.*

E szándék azonban *nem valósult meg.* Oly fordulat állott be a német birodalom belsejében, mely a császár összes tevékenységét igénybe vette és teljesen elvonta őt a magyarországi küzdőtérről.

Főntebb már hangsúlyoztuk, hogy a német császárság hatalmi foka nem a birodalom belső szervezetének szilárdságától, hanem kiválóan az uralkodók személyes tulajdonaitól volt föltételezve.

A dolgok természetében rejlik, és a történelemből számtalan példával is igazolható, hogy az ilyen hatalom az első nagyobb eredménytelenség után azonnal hanyatlásnak indul.

III. Henrik tekintélye a ménfői ütközettel emelkedik a tetőpontra és az 1044-től 1051-ig terjedő hét esztendő uralkodása fénykorának nevezhető.

1051-ben érte az első nagy csapás a császári mindenhatóságot, s a varázsfény még ez évben halványulni kezd. Henrik 1052-ben új hadjáratot reméli a csorbát kiköszöröltetni, de hasztalanul.

A mint a császári sasokat elhagyta a *siker*, azonnal fölütek fejüket a német birodalom hagyományos bajai: a *pártviszályok* és

<sup>1)</sup> Annales Alt. 1052. Pertz, XX. 806. «Rursus ad Ungros expeditio sed nihil honoris vel utilitatis adquisitum regno.» Így kezdi az évkönyv az 1052-iki hadjárat történetét.

<sup>2)</sup> Jaffé Regesta Pontificorum Rom. 375.

*lázadások.* «A szerencsétlen pozsonyi ostrom» — így szól Giesebrecht — «forduló pontot képez III. Henrik és a német birodalom történetében. Közvetlen utána oly események történnek, melyek eléggé kimutatták, mily ingatag alapon áll a császárság roppant építménye s mily kevéssé szilárd a császár hatalma bent.»<sup>1)</sup>

A bajok azzal kezdődtek, hogy a császár unokatestvére, a harczias Gebhard regensburgi püspök, a hazatérés után kevés idő múlva összetűzött Konrád bajor herczeggel. A viszályt Henrik minden áron le akarta csillapítani, már csak a magyar kérdés miatt is. E két fejedelem eddig a császár legbuzgóbb híve volt a hadjáratokban; támogatásuk nélkül a magyarok elleni háború alig lett volna lehetséges. A viszály *nem pusztán localis jellegű* volt, hanem az egész birodalmat veszélylyel fenyegette, mivel Gebhard és Konrád tartományai Németország keleti részén, úgyszólván a magyarok szemei előtt feküdtek.

Henrik és Leo mindjárt Regensburgban (1052) megkisérték a kibékítést, de sikertelenül. A következő év húsvétján a császár Merseburgba maga elé idézte a czivódó feleket. Gebhard megjelent és kegyelmet nyert; Konrád azonban nem jött el, mi miatt a császár őt a bajor herczegségtől megfosztotta s az ekként megürült herczegséget saját fiára, a három éves Henrikre ruházta.

Az elégületlenség moraja zúgott végig Németországon. Fő- és alrangúak egyaránt gáncsolták, igazságtalannak tartották Henrik eljárását. *Gottfried* lothringeni herczeg és a *flandriai* grófok mozgolódni kezdtek. Az ifjabb *Balduin* pusztító hadjáratra indult a Sambre és Maas vidékén a császár hívei ellen. *Kázmér* lengyel herczeg ismét fölújítá régi igényeit *Sziléziára* és a szorongatott császár, attól félve, hogy a lengyelek a magyarokkal és az elégületlen Konráddal találnak szövethetneket, kénytelen volt a követelést teljesíteni, mi által legszilárdabb hívét, *Bretiszláv* cseh herczeget, ki eddig Sziléziának ura volt, károsította meg.

E zavargások között Henrik utódjára gondolt. 1053 november havában *Triburban* birodalmi gyűlést tartott, melyen fiát, a három éves Henriket, királylyá választatta és a rendeket iránta hűségre eskette. Konrád is meg volt idézve a gyűlésre, de nem jött el, mi

<sup>1)</sup> Giesebrecht. Geschichte der deutschen Kaiserzeit, II. 453.

miatt a bosszús uralkodó a lázadó herceget birodalmi átok alá vetvén, allodialis birtokaitól is megfosztotta.

A triburi gyűlésen a *magyar király követei is* megjelentek a császár előtt és urok nevében újlag békét ajánlottak. Sajátságos játéka volt a sorsnak, hogy most épen a magyarok legnagyobb ellensége, Gebhard püspök, volt a közbenjáró a követek és Henrik között. A ki azelőtt a háború leghevesebb szóvivője volt, most a béke legbuzgóbb apostolává vált.

Újabb történetíróink szerint ez alkalommal csakugyan létrejött a béke oly föltétel alatt, hogy Henrik lemondott előbbi főhatósági és adófizetési követeléseiről, Endre pedig a Lajtha és Kahlenberg közti területet, melyet még Aba király engedett volt át Henriknek, a német birodalom jogos tulajdonának ismerte el.<sup>1)</sup>

E fölfogás egészen stereotyp alakot öltött történet-irodalmunkban. Alig-alig találunk oly író, a ki eltérőleg nyilatkoznék.<sup>2)</sup> Tankönyveink egytől-egyig az 1053-iki triburi békével fejezik be a német-magyar nagy háborút.<sup>3)</sup>

Ez állítások tévedésen alapúlnak. *Henrik császár 1053-ban a magyar királlyal semmiféle békét nem kötött.*

De vizsgáljuk meg, mi történt a triburi gyűlésen.

E kérdésre nézve egyedüli, tekintetbe vehető forrásunk *reichenauai Herimannus*, ki 1048 körül kezdte krónikáját írni, és 1054-ben halt meg; tehát egykorú író.

Herimannus a dolgot következőleg adja elő: A mondott evben a magyar követek Triburban megjelenvén, kinyilatkoztatták, hogy Endre király *tetemes összeg pénzt, országának egy részét* és a császár minden hadjárataira, Italia kivételével, *hadilletéket* ajánl Henriknek a béke árául, egyszersmind eskü alatt ígérték, hogy királyuk mindezeket teljesíteni fogja. Mire Henrik fejedelmi szavát

<sup>1)</sup> Horváth M.: A kereszténység első százada, 346—347. Dr. Kerégyártó: Hazánk évlapjai, 37.

<sup>2)</sup> Ily kivétel Szabó Károly: Arpádok kora. Osztrák-Magyar Monarchia Irásban és Képben. Magyarország I. 62. Szabó K. szerint a háború minden külön békekötés nélkül fejeztetett be.

<sup>3)</sup> Például Ribáry-Mangold: Magyarország oknyomozó történelme. ötödik kiadás, 1886. 44. Varga Ottó: A magyarok oknyomozó történelme. Budapest, 1885. 39. stb.

adván, hogy a föltételek elfogadására hajlandó, a magyar követeket hazabocsátotta.<sup>1)</sup>

Ez előadásból tehát az olvasható ki, hogy a magyar követség Endrétől előleges fölhatalmazást nyert az említett föltételekre, mert hiszen a követek esküvel erősítették, hogy királyuk azokat teljesíteni fogja.

Valóban föltűnő, hogy Endre, a ki 1052-ben a pápa fenyegetéseire sem volt rábírható a hátrányos békére, egy év múlva, midőn a német birodalomban belzavarok uralkodtak, az említett föltételeket ajánlotta a császárnak. Endre pozsonyi álláspontja és a triburi pontok közt nagy ellenmondás van. Nem lehet föltételeznünk, hogy a magyar király, a történetek után, komolyan elhatározhatta volna magát arra, hogy megcsonkítsa az ország területét, adót fizessen és a hadilleték kötelezettsége által a hűbéresi alárendeltség egyik igen lényeges alkotórészét elismerje. De nem lehet föltételezni azt sem, hogy Endre, a ki a béke iránti őszinte hajlamát számtalan lépés által bebizonyította, most ravasz játékot akart volna űzni a császárral.

Herimannus szavai mindenesetre jelentenek valamit, azt t. i., hogy a triburi alkudozáson ama pontok vita tárgyát képezték. Ámde nagyon tévednénk, ha a szóban levő föltételeket a magyar király előre megszabott ajánlatainak tekintenők. *Nem a magyar király, hanem a német császár álláspontját mutatják a triburi föltételek.* Henrik határozottan formulázta a követek előtt kívánságait és kijelentette, hogy ha a magyar király ezek teljesítésére hajlandó, a békének többé semmi sem áll útjában. Így értelmezendők Herimannus szavai.

És hogy valóban így értelmezendők, bizonyítja azon körülmény, hogy a magyar követek nem mentek többé vissza Németországba. Így a béke nem is jött létre, sőt épen az ellenkező történt: *ismét kitört a háború,* de azzal a különbséggel, hogy most már a magyarok rohanták meg a német birodalmat.

A birodalmi átokkal sújtott *Konrád* herceg ugyanis még az 1053-ik év folyamán Endréhez menekült, s tőle Henrik ellen segítséget kért. Endre a császár újabb föltételeit országára nézve sérel-

<sup>1)</sup> Herim. Aug. 1053. Pertz, VII. 132.

meseknek találván, minden habozás nélkül *szövetségre lépett* a herczeggel és még az év vége felé jelentékeny magyar hadsereg rontott *Karinthiába*, s annak egy részét, a Mura völgyét, tüzzel-vassal pusztítván, az erős *Hengstburgot* kézre kerítette. Konrád az erősség védelmére magyar őrséget hagyott hátra és téli szállásra ismét Endréhez vonúlt.<sup>1)</sup>

Hengstburg azonban nem sokáig maradt a magyarok birtokában. A környék lakossága ugyanis 1053—1054 telén fegyvert fogott és annyira zaklatta az ott hagyott őrséget, hogy ez a várat és várost elpusztítván, titkon eltávozott Karinthiából Magyarországba.

E közben a *birodalom* viszonyai egyre ziláltabbakká váltak. *Konrád* otthon maradt párthívei Bajorországot folytonosan zaklatták. Németország *nyugati részein*, Lothringiában és Flandriában szakadatlanul dühöngött a polgárháború. Gottfried herczeg, Bonifacius tusciai örgróf özvegyét nőül vévén, *Itáliában* is szaporítá Henrik ellenségeit. Dél-Olaszországban is nagy csapás érte a császári tekintélyt, mivel a *normannok* 1053-ban a pápa segítségére küldött német hadsereget a szó teljes értelmében megsemmisítették, sőt IX. Leot is elfogták.

A mindenfelől szorongatott császár nem csüggedt el a küzdelemben. *1054-ben* tekintélyes haderővel Flandriába rontott s a lázadást csakhamar megfékezte. De a míg ezzel foglalkozott, azalatt a *magyarok ismét betörték a birodalom keleti részeibe*.

*Endre* ez alkalommal *két hadsereget* szerelt föl. Az egyik *Karinthiába* nyomult, a másik nagyobb haderő pedig Konrád vezétele alatt *Ausztriát és Bajorországot* árasztotta el.

A szilaj magyar csapatok most kétszeresen fizettek ama pusztításokért, melyeket Henriktől a legközelebbi években szenvedtek. Minden akadály nélkül tűzhették rombolásaikat. És hogy a németekre nézve a bűnhődés pohara csordultig legyen, a magyarok vezére egy német ember: a bajor herczeg volt. Végre midőn

<sup>1)</sup> Herimannus Aug. 1053. Pertz. VII. 132. Annales Altahenses 1053. Pertz. XX. 806. Fröhlich: Specimen Archontologiæ Carinthiæ. Viennæ 1758. 24. lap. Krones szerint Hengstburg a legvalószínűbben a mai Graz helyén feküdt. Hadbuch der Geschichte Oesterreichs. I. 595.

a rablást és gyűjtogatást megelégtették, nagy zsákmánynyal és roppant számú hadi fogollyal megrakodva, baza siettek. <sup>1)</sup>

Henrik nem fizette vissza a kölcsönt. *1055-ben Olaszországba* indult, hogy az ottani zavarokat lecsendesítse és a múlt évben elhalt IX. Leo után az általa kegyelt Gebhard eichstädti püspököt emelje a pápai méltóságra.

Távolléte alatt a zavar tetőpontját érte el. A meglepő jelek úgy hazánkban, mint a német birodalomban gyorsan következnek egymás után e mozgalmas korszakban. Gebhard regensburgi püspök, Gottfried lothringeni herceggel, Balduin flandriai gróffal, Welf karinthiai herceggel, s számos fejedelemmel és főúrral *összeesküdt* a császár ellen. Abban állapotok meg, hogy az Olasz-honból visszatérő Henriket útközben megölik és a Magyarországon bujdosó Konrádot emelik a német trónra. Így új háború volt készülöben, mely beláthatatlan következményeket vont volna maga után és Endrének döntő befolyást nyújtott volna a német birodalom ügyeire. De a végzet e tervet megvalósítani nem engedte. Konrád még az év folytán, Magyarországon, pestisben hirtelen elhalt. Ugyanezen évben elhalt Welf herceg is, ki halálos ágyán fölfedezte az összeesküvőket. Így Henrik idejében elháríthatta a veszélyt fejeéről. Gebhardot börtönre vetette s a többi bűnösöket is szigorúan sújtotta. <sup>2)</sup>

Ezután a nyugalom a birodalomban annyira a mennyire helyreállott; azonban *Henrik nem gondolt többé arra, hogy Magyarországra vonatkozó hűbérúri igényét érvényesítse.*

A magyarok pedig nem kérték őt, hogy a hűbérúri igényről, vagy épen jogról mondjon le. A párt, mely Péter alatt a német császár főnhatóságát elismerte, a nemzetnek csak csekély töredéke volt. E pártot a nemzet zöme hazaárulónak tartotta és nyomtalanul elsöpörte Péterrel együtt.

A császári főnhatóság Magyarország fölött csak a pillanatnyi siker eredménye volt. Pünkösdkor adta át Péter az aranyos lándzsát, de elmondhatjuk, hogy a hűbéruralom maga sem volt egyéb pünkösdi királyságnál.

<sup>1)</sup> Annales Altahenses, 1054. Pertz XX. 807. Herim. Aug. 1054. Pertz, VII. 133.

<sup>2)</sup> Annales Altahenses. Pertz. XX. 807—808.



Henrik és fejedelmei jogot formáltak e pillanatnyi sikerből; de e jog a viszonyok félreismerésén alapúlt és inkább képzeteknek tekinthető. A németek nagy csalódásban éltek. Fehérvárott hitték Magyarországot, és úgy gondolkoztak, hogy a fehérvári templomban az egész nemzet hódol Henrik előtt. Ők nem tudták, hogy Fehérvár csak igénytelen pont, csak egy kis sziget a tengeren, mely fölött a zivatar már ekkor kitörő-félben volt.

A magyar nemzet zöme sohasem ismerte el a német főhatóságot és 1045-ben is függetlennek tartotta magát. Henrik azonban rendithetlen kitartással igyekezett érvényesíteni képzelt jogait. 1042-től 1054-ig, tehát 13 éven át, a magyar úgy képezte külpolitikájának központját, és hogy célját elérje, nem egyszer mozgásba hozta a roppant birodalom összes erőt.

És mi lett az eredmény?

Az, hogy a ménfői diadal után egymást követték a sikertelen erőfeszítések, *sőt 1053-ban és 1054-ben a magyarok kerekedtek fölül*: megkezdték a támadó hadjáratot, megújultak a X. század rémes napjai és a németeknek ismét remegniök kellett a magyar szomszédtól.<sup>1)</sup>

De most csak rövid időre. A magyarok 1054-iki betörése Karinthiába és Bajorországba *utolsó* fölvonását képezi a nagy küzdelemnek. Endre nem bántotta többé Németországot, Henrik is föl hagyott céltalan háborúival, melyből nem volt egyéb haszna, mint ama nagy áldozatok árán szerzett szomorú tapasztalat, *hogy a római-német birodalom összes erejével sem képes Magyarországot leigázni.*

És ezzel bezárúlt a véres dráma. A két nagy ellenség letette a fegyvert, s megszűnt az ellenségeskedés, minden külön békekötés nélkül.

Ámbár ezek szerint semmiféle békeszerződés nem tisztázta a két birodalom ügyét: mind e mellett is 1055 óta szívélyes viszony jött létre Endre és Henrik között. A *családi érdek* közelebb hozta

<sup>1)</sup> A helyzetet élénken jellemzi a következő adat is: Wibert: «Vita Leonis». Acta Sanctorum. April. T. II. 660.: «ideo Romana respublica subjectionem regni Hungariæ perdidit et adhuc dolet finitima patriæ predis et incendiis devastari».

őket egymáshoz. Mindkettőnek kiskorú fia volt, kiknek számára zavartalanul akarták hátrahagyni a trón örökségét. És mind a ketten aggodva tekintettek a jövő felé. Henriket a birodalom belviszáljai nyugtalanították, Endre pedig a népszerű Béla hercegtől féltette fiának, Salamonnak, trónját.

Az apák előre sejtették, hogy fiaikra nehéz idők várnak, midőn támaszra lesz szükségök, s azt akarták, hogy ezt rokoni összeköttetés által, egymásban találják föl.

Ez okból Endre Henrik uralkodásának vége felé, talán az *1056 szeptember* havában tartott goslari birodalmi gyűlés alkalmával, ennek kilencz éves leányát nőül kérte fia, a három éves Salamon részére.<sup>1)</sup>

A császár örömmel adta beleegyezését; azonban a gyűlés után pár hét múlva, *1056 október 5-én bekövetkezett halála* miatt elhalaszthatott az eljegyzés, és vele a béke-szerződés is.

De hogy a rokoni összeköttetés III. Henrik végakaratóval találkozott, mutatja az, hogy két év múlva, *1058 október* havában, Ágnes regens-császárné fiával, IV. Henrikkel és számos német fejedelemmel és főúrral Magyarország felé utazott és a *Morva-mezőn* az őket nagy fényvel fogadó Endre királynak ünnepélyesen átadta leányát, a Salamon herceg részére eljegyzett *Zsófiát*.<sup>2)</sup>

Ez alkalommal végre létrejött a *béke-szerződés* is a két birodalom között. A fejedelmek és országnagyok mindnyájan esküvel pecsételték azt meg.<sup>3)</sup>

*E morvamezei béke a szerződő felek között a teljes egyenjogúság alapján kötött meg. A német birodalom főnhatósági igényeiről szó sem volt többé.*<sup>4)</sup>

<sup>1)</sup> Hazai krónikáink szerint Salamon eljegyzése Zsófiával 1051-ben történt. Ez chronologiai tévedés ugyan, de annyit mindenesetre bizonyít, hogy az eljegyzésbe III. Henrik beleegyezett. Kézai 69. Marci Chronica 52. Meyndt szerint valószínű, hogy az eljegyzés az 1056 szeptemberi goslari gyűlésen, II. Viktor pápa jelenlétében, procuratio által történt. Meyndt 77. l.

<sup>2)</sup> Annales Altahenses, 1058. Pertz, XX. 809. «regis sororem»; az évkönyv írója nevét nem említi, de a német írók Juditnak nevezik, a magyarok pedig Zsófiának.

<sup>3)</sup> Ugyanott.

<sup>4)</sup> Büdinger: Ein Buch ungarischer Geschichte. Leipzig. 1886. 1. lap.

Mi utódok valóban büszke önérzettel tekinthetünk vissza e 13 éves nagy háborúra, melyet vitéz elődeink az ész és anyagi erő összes tevékenységével, lankadatlan kitartással folytattak a *nemzeti függetlenség biztosítása végett*. Mindkét részről óriási áldozatokba került a küzdelem, de ámbár az ellenség segédforrásai aránytalanul nagyobbak valának: a német birodalom meggyengülve, az *ifjú magyar állam pedig megizmosodva bontakozott ki abból*.

A III. Henrik ellen vívott nagy hadjáratok után hazai történetünk egyik legfényesebb korszaka — *valóban egy újabb hőskor* — következik, mely méltán a lezajlott diadalmas mérkőzés eredményeül tekinthető. Az ősi harczmód, mely Gejza és István belreformokkal foglalkozó uralma alatt hanyatlásnak indult, most a németek elleni küzdelmek évenként megújuló sorozatában hathatós iskolát nyervén, új életre kelt és mindinkább erőteljesebbé fejlődött. És bárha Endre végső éveiben és Salamon korában belviszályok dúlják a hazát: a honvédelmi intézmény szilárd alapja nem ingadozik; sőt a nemzet, a belháborúk mellett is, oly hatalmat képes kifejteni, hogy ugyanazon időben, a mikor a lételét fenyegető, szilaj *besenyők* és *kunok* rohamait győzelmesen visszaveri, *Horvátország és Dalmatia meghódítása által* a magyar birodalmat még területileg is jelentékenyen nagyobbítja.

KISS LAJOS.

és 161—162. lap, hol IV. Henriknek egy sajátkezűleg aláírt oklevele van közölve. Actum Marahafelt. 1058. XII. kal. Octobr. (okt. 21.) Ebből következtetve, az eljegyzés és békekötés október havában történhetett. Vesd össze: Annales Alt. 1058. Pertz, XX. 809. Ebben sem adófizetésről, sem főnhatóságról nincs szó.